

Ha valaki nem tud dönteni ennek az intellektuálisan előkészített választásnak a fényében, akkor csak érzelmileg tud reagálni.

A szociológia többször is szentelt bizonyos figyelmet az érzelmekre adott inkább affirmatív, mint kritikai reakció vonzerejének, de bizonyára nem túl sokat (lásd az áttekintést Barbalet 2002-ben). Ez sajnálatos, mert nemcsak egy fontos jelenségterület, az érzelmek, hanem a különböző társadalmi rendszerek attributív impozíciói, beleértve a velük való bánásmód alternatív formáit is, túl kevés érdeklődésben részesültek. Az érzelmek szociológiája ezért központi helyet foglalna el a cselekvés és a kommunikáció elméletében. Jelentős, hogy a szociológia klasszikusai Erving Goffmanig és Talcott Parsonsig sokkal nyitottabbak voltak erre a problémára, mint a szociológiai kutatások ma. Ez feltehetően az elmélet túl gyors elhagyásával is összefügg, nem is beszélve az empirikus kérdések érzékenységének kérdéseiről.

Amíg nem konzultálunk a szociológiával, hajlamosak vagyunk azt gondolni, hogy az attribúciós ambivalenciák az érzelmi állapotok következményei. Ezzel szemben, ha a szociológiát vesszük alapul, feltételezhetjük, hogy az érzések attribúciós ambivalenciák eredménye. Ez nem utolsósorban ahhoz vezetne, hogy az érzéseknek hagyjuk, hogy saját intelligenciájuk legyen, és azt nekik tulajdonítsuk. Néha ugyanis bölcsőbb a cselekvés és a kommunikáció tulajdonítását bizonytalanságban hagyni.

II.

Talcott Parsons az 1960-as évek diákmozgalmát figyelve megfogalmazta azt a feltevést, hogy a modern társadalomban egyre fontosabbá válnak az affektusok. A cselekvési rendszer más médiumaival, mindenekelőtt a befolyással és az intelligenciával együtt oda lépnek be, ahol a társadalmi rétegződésen alapuló társadalmi struktúrák elveszítik jelentőségüket (Parsons 1977a, 220ff.). Míg azonban a befolyásolás közegében befolyásoló csoportok (politikusok, üzletemberek, akadémikusok, szakemberek, művészek, társadalmi mozgalmak) alakulnak ki, amelyek viszont elősegítik a társadalom bizonyos, bár funkcionálisan érzékeny hierarchizálódását, és az intelligencia közegében mindenekelőtt a viselkedési kompetenciák kialakításának (beleértve az oktatást és a reflexiót) problémáit kezelik, addig az érintések közegében a társadalom integrációjának problémáit lehet megoldani. Ez utóbbi elsősorban azáltal történik, hogy mindenféle asszociáció affektuálisan vonzó.

amelyek egalitárius struktúrákon alapulnak. Parsons (1977b, 247ff.) szerint ezek a társulások, mint a társadalmi integráció formái, a rokonsággal, a kortárs csoportokkal és a piacokkal versenyeznek. A társulások a szolidaritáson és a kölcsönösségen alapulnak, és az affektusokban alapozódnak meg és biztosítódnak, amelyekben minden egyes egyén megtapasztalja és megerősítve látja az adott kollektívához való viszonyát. Ezeket a társulásokat leginkább olyan struktúrákként lehet elképzelni, amelyek a klikkek, csapatok, szakmák, szövetkezetek és társadalmi mozgalmak alapját képezik, anélkül, hogy azonosak lennének velük. Ez egy olyan asszociatív elv, amelyet mindenféle cselekvési rendszer integratív célokra használhat, de a változó kontextusokra való tekintettel újra zárójelbe tehető és relativizálható is.

Parsons (1977b, 247) arról számol be, hogy kezdetben hajlott arra, hogy az affektusokat az általános cselekvési rendszer személyiségrendszerének médiumának tekintse, és a felismerést a társadalmi rendszer médiumaként írja le. Az érzések akkor a célok, az alkalmazkodás problémái, az identitás megteremtése és az egyes ember értékorientációja közötti különbség kezelésének kérdése lett volna, a cselekvési rendszer elemeként értelmezve. Az elismerés, illetve az erről szóló vita pedig a hegeli értelemben vett társadalmi integráció médiuma lenne (Honneth 1992). Ez azonban fordítva van: a felismerés a személyes rendszer médiuma, az érzések pedig a társadalmi rendszer médiumai. A felismerés specifikus és partikuláris, és így a személyiség céljait a cselekvési rendszerébe köti, míg az affektusok diffúzak és univerzálisak, és így a társadalmi rendszer integrációs problémáira is felhasználhatók.

A probléma meghatározásából következik, hogy az affektusoknak, az érzéseknek vagy az érzelmeknek kiemelt helyet kell kapniuk a szociológiai elméletben, mert Parsons hipotézise szerint ezek, az általános cselekvési rendszer más médiumaihoz és a társadalmi rendszer médiumaihoz hasonlóan, pontosan ott foglalkoznak a cselekvés szelekciós és motivációs problémáival, ahol a társadalmi rétegződés régi struktúrái ezt már nem teszik meg. Az érzelmek ott nyernek jelentőséget, ahol az egyenlőtlenségek már nem nyújtanak elegendő orientációt.

Mindazonáltal csak az utóbbi években mutatkozik intenzívebb érdeklődés az érzelmek szociológiája iránt (lásd Kemper 1978 és Hochschild 1979; továbbá Gerhards 1988, Vester 1991, Barbalet 1998, Flam 2002). És még ez sem szüntette meg igazán a kapcsolatfelvételtől való bizonyos félelmeket. Az érzelmek világával kapcsolatos fenntartások azonban nem lehetnek meglepőek, ha közelebbről megvizsgáljuk, hogy Parsons szerint mire épül az affektusok szolidáris kapcsolatok kialakítására való képessége.

és olyan társulások létrehozása, amelyeket egalitáriusnak értékelnek. Az affektusok azért rendelkeznek ezzel a képességgel, mert a cselekvéseket cselekvésekhez kapcsolják, és ehhez az erkölcsöt veszik igénybe. Parsons (1977b, 253) szerint az asszociációknak "megvan az a képessége, hogy erkölcsi állítással *affektív* választ parancsoljanak". Ez elég furcsa: az embert erkölcsileg megszólítják, és érzéssel reagál. Parsons (1977a, 219) ezért tudja meghatározni: "Az affektust úgy fogjuk fel, mint azt a közeget, amelyen keresztül a társadalmi rendszer erkölcsi rendjéhez nélkülözhetetlen képességeket hozzáigazítják a változatok azon tartományaihoz, amelyek abban a konkrétabb társadalmi környezetben fordulnak elő, amelyben az egyén cselekszik". Az érzelmek lehetővé teszik a cselekvések és a cselekedetek összekapcsolását azáltal, hogy olyan erkölcsi nyomást építenek fel, amely lehetővé teszi a társadalmi környezethez való alkalmazkodást anélkül, hogy kockáztatnák - mert ez az, ami számít - az adott csoport integrációját. Az embernek az a benyomása, hogy a hatásoknak sikerül motiválniuk a címzetteket (beleértve a feladókat is) olyan cselekvésekre és közlésekre, amelyekre egyébként nem lennének hajlandóak, és az önképüket is hozzáigazítják ahhoz a tényhez, hogy hajlandóak olyasmire, amire egyébként nem lennének hajlandóak. Az érzelmek, ahogy Goffman (1952) fogalmaz, "megjelölik" áldozatukat, és egyúttal "lehútik" őket.

Ha szigorúan ragaszkodunk Parsons analitikus megkülönböztetéséhez, és ennek első körben egy kellően differenciált hipotézis felépítése szempontjából van értelme, akkor feltűnő, hogy az affektusok leírása ugyanazt a problémát érinti, mint Luhmann hatalomleírása. A hatalom, amelyet a cselekvés vagy a kommunikáció médiumaként értelmezünk, szintén a cselekvést a cselekvéshez kapcsolja (Luhmann 3361997,, 355ff.). A hatalom így különbözik más médiumoktól, amelyek a cselekvést a tapasztalathoz kötik, és így nyitva hagyják, hogy a későbbiekben milyen cselekvéseket hajtanak végre. A hatalom közegében a cselekvéseket azzal a céllal kommunikálják, hogy a fenyegető alternatívák elkerülésének vágyától motiválva, a cselekvéseket később egy nagyon specifikus módon, nevezetesen engedelmesen kövessék. És Parsons szerint (aki azonban nem tesz különbséget cselekvés és tapasztalat között ugyanúgy, mint Luhmann), az affektusok pontosan ezt teszik. Az affektusok közegében a cselekvések kommunikációja azzal a céllal történik, hogy a későbbiekben egy nagyon sajátos módon, nevezetesen szolidárisan, az erkölcsi nyomásgyakorlás által motiváltan cselekedjünk.

Ha a hatalom és az affektus közötti párhuzamnak ez a leírása a cselekvés vagy a kommunikációs médiumok szintjén helyes, akkor a szociológia fenntartásai az érzelmekkel kapcsolatban nyilvánvalóak. Az érzelmek átadják az egyéni és intellektuális ellenőrzést, hogy mely cselekedetek milyen cselekedeteket motiválnak, egy olyan kollektívának, amely ráadásul nagyon is meghatározhatatlan, és ezáltal rendelkezik azzal a hatalommal, hogy befolyásolja mások cselekedeteit.

A hatalom előnye még csak nem is az, hogy ezt attributív módon tudja megtenni. Amikor az embereket érzelmileg motiválják a cselekvésre, az ilyen motivációs hatású cselekvések kiválasztásának tulajdonítása sokkal nehezebb, mint a hatalom esetében. Parsons éppen ezért beszél az affektusok diffúz és általános hatásáról. Másfelől azonban az érzelmek a hatalomhoz hasonlóan hatnak az önkény konstituálódásában és megszólításában mindkét oldalon a cselekvésről cselekvésre való utalásuk révén, ami Luhmann (1997, 355f.) szerint mind a hatalom birtokosát, mind az alárendeltet a választás gyötrelmével szembesíti, és ebben a struktúrában feltehetően meghatározó az önkény konstituálódásában egyáltalán.

Ezért azt kell feltételeznünk, hogy az érzelmek éppen ott versengenek a hatalommal, ahol a társadalom a cselekvés lehetőségeinek megkonstruálásával foglalkozik olyan helyzetek közepette, amelyek - elméleti ízléstől függően - aluldetermináltak vagy túldetermináltak (vö. Bachelard 1987, 146ff.), és amelyeknek nincs más indítéka, mint maga a cselekvés. Ennek azonban ellentétben kell állnia a "polgári" társadalommal és annak szociológiájával, amely a szabadságról alkotott felfogásának megtestesítőjévé tette az önkényt, de szűk határokat is szabott neki, amennyiben a jog, a gazdaság, a tudomány, a vallás és a művészet a szabadság politikai előfeltevésén alapul, de nem az önkény szerint működik. Az érzelmek aláássák azt a társadalmat, amelynek hatalomkritikája sokkal jobban képes kezelni az önkény problémáját, mint az érzelmekkel szembeni bizalmatlansága. A politikai rendszer szintjén az önkény problémája Parsonsnál saját számításának tárgyává vált. A felettes társadalmi rendszer szintjén azonban még mindig szabadon lebegni látszik.

III.

A folyóirat szerkesztői ezért felkarolták Luc Ciompi javaslatát, hogy kritikusan vizsgálják meg az érzelmek szerepét a szociológiai elméletben általában és a szociológiai rendszerelméleti irodalomban, különösen Niklas Luhmann munkásságában. Az itt összegyűlt szerzőket arra kértük, hogy vizsgálják meg az érzelmek szociológiájának és rendszerelméletének lehetőségeit, tekintettel Ciompi kritikai reflexióira és pozitív javaslataira. Valójában az érzelmek nem játszanak túl nagy szerepet Niklas Luhmann egész életművében. Luhmann valóban megjelölte azt a pontot, ahol az ő

Szerinte az érzelmek elmélete leágazhatna a társadalmi rendszerek elméletéből, vagy dokkolhatna ehhez az elmélethez, de soha nem szentelt az érzelmek jelenségének olyan figyelmet, amelyet például Ciompi szükségesnek tart, tekintettel arra, hogy a jelenség nemcsak pszichésen, hanem társadalmilag is kiemelkedő jelentőségű. Az érzések, ahogy Luhmann (1984, 370ff.) megjegyezte, megkönnyítik a tudat autopoiesisét: a tudat egyfajta "immunrendszereként" lépnek be, amikor a tudat intellektuálisan elakad önmagával szemben, és amint a tudat visszanyeri tájékozódását, ismét elvonulnak. Luhmann azonban kifejezetten leszögezi, hogy ez az érzélmélet a tudat elméletét szem előtt tartva fogalmazódik meg, és esetleg kiindulópontot nyújthat annak a szervezettel való strukturális összekapcsolódásának leírásához, amelyben a tudat található, de nem az érzések kommunikációját szem előtt tartva. Csak az érzéseknek ez a kommunikációja lehetett a szociológia tárgya, de nem maguk az érzések (Luhmann 1984, 370, 39. fn.). Ez azonban továbbra is így van. Az érzéseknek az értékekhez hasonlóan "összekötő közegként" (Luhmann 1997, 408f.) való leírásának lehetőségét említi (Luhmann 302f1984,.), de nem részletezi. Az érzések ambivalens szerepe az állításokba sűrített elvárások teljesülésének és csalódásának kezelésében szintén említésre kerül (Luhmann 363f1984,.), de nem részletezi. Erre a szempontra még visszatérünk.

Luhmann számára az érzelmek jelenségétől való tartózkodásnak olyan okai vannak, amelyeknek köze van elméleti stílusához, amelynek viszont kortörténeti indítékai vannak. Aki olyan elméletet tervez, amely a társadalom komplexitásával foglalkozva a differenciálódással foglalkozik, és a differenciálódás hiányában látja a fundamentalista, szélsőséges esetben pedig a fasiszta társadalomkép kapuját, az nem feltétlenül foglalkozik olyan jelenségekkel, amelyek funkciója éppen a differenciálódások rendkívül szelektív és problémaspecifikus megszüntetésében vagy legalábbis elmosódásában állhat. Éppen ezért olyan figyelemre méltó, hogy Luhmann kései munkásságában lazít ezen az attitűdön, és egyáltalán el tudja képzelni az értékek "összekötő közegét". Innen azonban még messze van a lépés az érzelmek társadalmi funkciójának vizsgálatáig, és nyilvánvaló, hogy Parsons általános társadalmi rendszerre irányuló média-reflexiói Luhmann számára nem voltak összekapcsolhatók. Parsonsról írt "nekrológiában" Luhmann azt állítja, hogy érdemes lenne a cselekvésrendszer elméletét G. Spencer-Brown (1972) formális kalkulusának segítségével rekonstruálni, aki Parsonshoz hasonlóan az idő és a rendszer-környezet különbség marginális változóira összpontosít (Luhmann 14),1980,

de ez a program teljesítetlen maradt, mert először az autopoiesis fogalmának a társadalmi rendszerek elméletébe való beemeléséről (Luhmann 1984), majd a társadalomelmélet lezárásáról volt szó (Luhmann 1997). Senki sem tudja, hogy Luhmann hogyan kezelte volna Parsons elméleti programjának a Spencer-Brown-kalkulus eszközeivel való rekonstruálásának lehetőségét, ha lett volna ideje ezzel a lehetőséggel foglalkozni.

Ez persze nem mentség a Luhmann munkásságának érzelmi hiányosságaira. De azt akarja sugallni, hogy olyan javaslatokat tett, amelyekkel ezt a szakadékot be lehet zárni.

IV.

Az ebben a számban összegyűjtött, az érzelemszociológiával kapcsolatos hozzászólások részben már ennek a hiányosságnak a pótlására irányulnak, másrészt azonban elsősorban azoknak a különböző problémáknak a számbavételével foglalkoznak, amelyekkel az érzelmek szociológiája és rendszerelmélete foglalkozhatna vagy foglalkoznia kellene. Minden hozzászóló tisztában van azzal, hogy az affektusok, érzelmek és érzések témája az utóbbi években olyan jelentőségre tett szert, vagy tett szert újra, mint az azt megelőző években sokáig nem. És minden hozzászólás többé-kevésbé határozottan osztja azt a benyomást, hogy az általános rendszerelmélet, valamint a szociológiai rendszerelmélet fontos szerepet játszhat a különböző kutatási területeket átfedő és összekapcsoló kérdésseltevés megfogalmazásában. Ebben az értelemben minden bizonyos kilátás lenne arra, hogy az érzelemelméletet - például az intelligenciaelmélettel együtt - az egyre inkább elkülönülő kognitív tudományok középpontjába helyezze, amelyben a szociológia, mint tudjuk, eddig alig játszott megfelelő szerepet.

Luc Ciompi hozzászólása (lásd még Ciompi 2002), amely a vitát elindította, az érzelmek példáján keresztül rámutat egy figyelemre méltó kutatási hiányosságra nemcsak Luhmann munkájában, hanem általában a rendszerelméletben is. Az autopoiesis és az önreferenciális rendszerek működési és ezáltal információs zártságának koncepciója (Ashby 1974, 18f.; Maturana /Varela 1980) által lenyűgözve ez az elmélet nagyrészt elhanyagolta a rendszerek és környezetük közötti energetikai és oksági kapcsolatok megfigyelését és kutatását. Ez az elhanyagolás a "szerkezeti csatolás" fogalmában tükröződik.

bár legalább megjegyezték (Luhmann 1995), de nem igazán korrigálták. A mellőzés természetesen nemcsak megalapozott, hanem kifejezetten a rendszerelmélet programja is, hiszen az energetikai és oksági csatolások megfigyelése olyan komplex jelenségekkel szembesíti a megfigyelőt, amelyek túlterhelik, és a "megértésről" az "ellenőrzésre" (vagyis a memóriára) való áttérésre kényszerítik (Morin 1972; Ashby 1958). De pontosan ez az, amit sem a rendszerelmélet, sem az utóbbi eszközeivel dolgozó szociológia nem tud megtenni anélkül, hogy a társadalmi rendszerekben az emlékezet olyan formáit vizsgálná, amelyek inkább az érzelmek előkészítésén, mint az intellektuális irányításon keresztül futnak. Mert csak így lenne lehetséges annak a kérdésnek a vizsgálata, hogy milyen lehetőségei vannak a rendszereknek az összetett oksági és energetikai kapcsolatok nyomon követésére és felhasználására. Feltehetően az érzelmek itt csak az egyik releváns vezetési technika.

Valójában az emlékezet és a kontroll elmélete vagy - de ez ugyanazt jelenti (Luhmann 1997, 586ff.) - az érzelmek kulturális elmélete jelenleg a szociológia egyik legígéretesebb kutatási stratégiája ezen a területen (vö. például Barbalet 1998; Shilling 2002). Egy olyan koncepcióban, mint az "érzelmi munka" (Hochschild 1979), azt is figyelembe kell venni, amit kibernetikusan kell figyelembe venni minden irányítási kísérletnél (Glanville 1987): nevezetesen, hogy csak azt lehet irányítani, amit az ember megenged magának, hogy irányítsák.

Manfred Wimmer hozzájárulása az érzelmeknek ezzel a lehetséges kontrollfunkciójával foglalkozik, azáltal, hogy különbséget tesz érzelmek és affektusok között, amelyben az előbbiek egy rendszer (szervezet, psziché, esetleg kommunikáció) egyensúlyának megbomlását jelzik, az utóbbiak pedig egy olyan lelkiállapotot jelölnek, amely a rendszert egy bizonyos tevékenységre motiválja e zavar kijavítása érdekében. Ez például úgy értelmezhető, hogy az érzelmeket passzívan éljük meg, és az affektusok segítségével aktívan reagálunk rájuk, így itt egy olyan kognitív differenciálódás lép életbe, amely egyrészt lehetővé teszi a rendszer önpozicionálását, másrészt az érzelem és az affektus megkülönböztetésével inkább jelöli, mint már feloldja az attribúciós ambivalenciát. Wimmer számára az is érdekes, hogy az érzelem és az affektus megkülönböztetése a (emberi) szervezetet fogékonyá teszi a szociális környezetben előforduló további, nevezetesen szimbolikus ingerekre, amelyek egyrészt az affektusok kontrollhatásának irányítójaként hatnak, másrészt új, esetleg kontrollálhatatlan érzelmeket váltanak ki.

Az affektusvezérlésnek mindig az affektusok megszólításával kell foglalkoznia, és senki sem tudja, hogy ez milyen érzelmeket fog kiváltani. Az érzelmek szociológiája ezt a kiszámíthatatlanságot és kiszámíthatatlanságot a

Az ézelmek tanulmányozása figyelembe veszi az ézelmek kiszámíthatatlanságát és kiszámíthatatlanságát azzal, hogy olyan jelenségként írja le őket, amelyben a szervezet, a tudat és a kommunikáció különböző rendszerszintjei találkoznak anélkül, hogy pontosan tudnánk, hogyan differenciálódnak ezek a rendszerek, és hogyan kapcsolódnak egymáshoz (Gerhards 1988). Hogy ez a kiszámíthatatlanság és kiszámíthatatlanság odáig megy-e azonban, hogy az ézelmek megfigyelését és leírását már nem csupán a rendszere utaló szervezet, tudat és kommunikáció rendszer referenciáira orientáljuk, hanem saját rendszerszintet tulajdonítunk nekik, azaz magukat is "élő rendszerként" (Vester 1991) értelmezzük, itt nyitva maradhat. Úgy tűnik számomra, hogy ez a kérdés nem dönthető el mindaddig, amíg az ézelmek elmélete olyan gyengén kidolgozott, mint jelenleg.

Az a feltételezés, hogy az intellektuális megismerések inkább a tények strukturálására, míg az érzelmi megismerések inkább azok értékelésére irányulnak, a kognitív tudományok kutatásának hagyományához tartozik. Jean Piaget (1947) például az érzelmi értékelést az energiacsere kérdéseivel, az intellektuális strukturálást pedig a tanulás, a megértés és a gondolkodás kérdéseivel hozta összefüggésbe. Norbert Wiener (2003, 82f.; vö. Schüttpelz, in press) pedig különbséget tett a neuronális aktivitáson keresztül történő információcsere és az úgynevezett "kinek-kinek-kinek szóló" üzenetek között egy olyan tevékenység kapcsán, amelyet ő érzelmi tevékenységként értelmezett, és amelynek hatása a neuronális aktivitás humorális miliójének megváltoztatásában áll. Talán nem felesleges rámutatni, hogy ez azt jelenti, hogy a "tevékenységek" (Wiener "érzelmi tevékenységekről" beszélt) megkülönböztetése és egyesítése nem lehetséges.

"kommunikáció") az emberi testben egymás mellé kerülnek. A differenciálás lehetőséget teremt a megfigyelésekre, az egységesítés pedig a cselekvésre. Az előbbi nyitva tartja, hogy később miről lehet szó, az utóbbi egy helyzetértékelést sűrít egy kiindulópontba, amely orientációt teremt. Ez illeszkedik Gotthard Günther (1979) "megismerés" és "akarat" közötti megkülönböztetéséhez.

És talán nem felesleges rámutatni arra sem, hogy a "kinek szól" üzeneteknek megvan az az előnye, hogy nem a feladóra, hanem a helyzetre utalnak, így kevésbé keltenek kommunikációs bizalmatlanságot, és inkább a világ tényeiként fogadhatók el.

De bárhogy is rendezzük ezeket a feltételezéseket és leírásokat a részletekben, érdekes megfigyelni, hogy a kognitív kutatás, váltakozva egyrészt a kiinduló feltételezései megfigyelése, másrészt az empirikus valóság megfigyelése között, hajlamos az intellektuális és kognitív aktusok és kommunikációk leírását az érzelmi és volitív aktusok leírásával helyettesíteni.

A cél a reflexív aktusok és kommunikációk különböző aspektusainak ellensúlyozása, a struktúrák szembeállítása az értékekkel, a különbségek szembeállítása az egységgel, a kérdések művelése a premisszák felállításával, hogy ily módon a reflexív, valamint egy rendszer (szervezet, tudat, kommunikáció) nem csak "spontán", hanem mindenekelőtt aktív összetevőit is leírassuk. Szinte elkerülhetetlenül az érzelem mindig az aktív oldalon, a reflexív oldallal ellentétes oldalon köt ki, mintha a kutató, akárcsak a társadalom, amelyben dolgozik, fenntartotta volna magának a jogot, hogy az érzelmeket éppúgy az érzelmekre, mint a reflexióra, az értelemre hívja fel.

A maga részéről Hinderk M. Emrich hozzájárulása bizalmatlan a kognitív kutatásnak azzal a tendenciájával szemben, hogy enged az érzelmekkel szembeni bizalmatlanságnak, és olyan másság pozíciójába helyezi őket, amely mindig hátrányos helyzetbe hozza őket az intellektualitást preferáló társadalomban. Mi lenne, kérdezi Emrich, ha az érzelmi értékelést fordítva írnánk le, mint a reflexiók folyamatok eredményét, amelyekről semmit sem tudunk, mert ezek alapján jön létre a nagymértékben elosztott neuronális tevékenységek azon kötődése, amelynek köszönhetően egyáltalán kognitív egységekről beszélhetünk? A tudat ekkor mindig túl késő lenne az érzéshez képest, és csak a reflexiójával tudná megkérdőjelezni azt, amit már semmilyen kérdéssel nem lehet elérni. És milyen lenne, kérdezi tovább Emrich, ha a saját érzelmi világ intellektuális ellenőrzésének funkciója, amelyet oly szívesen tulajdonít magának, szintén kevésbé lenne meghatározó e későbbi tudat számára, hanem inkább egy alapvetően társadalmi miméziis menedzselésének funkciója, amelyben ugyanúgy integrálnak látja magát, mint saját érzelmi világában? Akkor azt kellene feltételeznünk, hogy az érzelmek arra szolgálnak, hogy egyszerre motiváljanak a társadalmi kötelezésekre (miméziis) és arra, hogy manőverezhetővé és választhatóvá váljanak bennük, anélkül, hogy ezért ki kellene vagy ki is lehetne belőlük lépni (rivalizálás). Ebben az esetben egy olyan tudattal lenne dolgunk, amely nagy nehézségek árán és soha nem igazán sikeresen tartja fenn az agy neuronális kapcsolatait és a társadalom társadalmi kapcsolatait közötti interfészt, anélkül, hogy bármi másra támaszkodhatna, mint például az írásra, amely biztosítja számára ezt a függetlenséget. Az érzelem szociológiájának tárgya ekkor azok a jelenségek lennének, amelyek a tudatosságot a távolság és ezáltal az én elnyerésére szolgálják, amelyről azonnal rá kell jönnie, hogy mindig már el van játszva. Tekintettel erre a funkcióra, amelynek leírása Emrichnél egyrészt az érzelmek kutatás hagyományainak sűrítéséből, másrészt a kognitív kutatás koncepcióival szembeni szkeptícizmusból ered, nem meglepő, hogy a szociológia általánosabb kutatási terület.

Az elmúlt évek során a német nyelv felfedezte, hogy milyen előnyökkel jár, ha az érzelmek meglehetősen "diffúzak" maradnak. *Peter Fuchs* így fogalmazza ezt meg a hozzászólásában, amely inkább az érzések kommunikációjának leírásáról szól, mint magukról az érzésekről. Az érzések kommunikációja abból a tényből, hogy az érzések sem intellektuálisan, sem érzelmileg nem definiálhatók, a nem egyértelmű észlelések közlésének lehetőségét nyeri, amely egyébként kudarcot vallana a kérdés miatt, hogy miről is van szó. Aki érez valamit, annak még nem kell tudnia. És azok, akik ismerik, talán már nem is érzik.

Fritz Simon hozzájárulása Par- sons téziséét követi, miszerint az érzelmek a cselekvés vagy a kommunikáció médiumai, és az érzelmek szelektív és motivációs hatásaira kérdez rá. Az érzelmek úgy motiválnak, hogy vonzóvá teszik a bizonyos csoportokhoz, szervezetekhez vagy kultúrákhoz való tartozás vagy nem tartozás keresését, és sikerül ezt a vonzerőt neuronálisan és humorosan kommunikálni. Ez pozitív és negatív értelemben egyaránt érvényes, amint azt a "res- sentiment" kulcsszóval foglalkozó szakirodalom is bizonyítja. Az érzelmek mint kommunikációs eszköz leírásában azonban nemcsak a motivációs, hanem a szelektív funkció is fontos. Simon feltételezi, hogy ez nem egy saját társadalmi, sőt funkcionális rendszer differenciálódásában rejlik, mint a társadalmi rendszer legtöbb ismert kommunikációs médiuma esetében, hanem inkább olyan funkcionális rendszerek differenciálódásának támogatásában, amelyek *nem az* érzelmekre támaszkodnak kommunikációjuk motivációjában. A közeg olyan kommunikációból él, amelynek érzelmi vonzereje megkönnyíti a jelölésüket és a kirekesztésüket, így a funkcionális rendszerek és szervezetek azt állíthatják, hogy érzelmek nélkül kommunikálnak, mert tudják, hogyan kell felismerni az érzelmeket. Simon tehát pszichológiai és pszichoterápiás szempontból megerősíti a szociológia klasszikusainak (mindenekelőtt Max Webernek) a programját, akik a modernitást a racionalizációs folyamatok eredményeként írták le. Az érzelmek iránti jelenlegi megújult érdeklődés tehát a funkcionális rendszerek és a szervezetek megkülönböztetésének problémáit is jelezné, vagy legalábbis azt az érdeklődést, hogy az érzelmek kizárását zárójelbe lehessen tenni, és azokat a funkcionális rendszerek, de mindenekelőtt a szervezetek kommunikációjának forrásaként lehessen használni.

Helmut Staubmann a klasszikus szociológia újrafelfedezésének ad helyet hozzájárulásában. Luhmannal ellentétben, aki túl gyorsan döntött a jelentés mellett és így az érzelmek mint a társadalmi médiumok ellen, az olyan szociológusok, mint Simmel és Parsons, a materiális és az érzelmek mint a társadalmi médiumok mellett tették volna le a voksukat.

Luhmann álláspontja szerint egy médium funkcionális elemzése megelőzi funkciójának meghatározását, így a jelentés mellett az érzelmek vagy a testiség is magától értetődően a szocializáció médiumának tekinthető. Nem kell osztani azt a nézetet, hogy Luhmann értelmiségi vagy akár normatív elfogultsággal ruházta fel az ilyen értelemben vett jelentés fogalmát, ahhoz, hogy Staubmann funkcionális elemzéssel kapcsolatos nézőpontját informatívnak találjuk. Staubmann kiegészíti ezt a perspektívát azzal, hogy a "jelentés" és az "érzések" információtartalmára is rákérdez, és ezzel viszont megnyitja az érzelmek differenciált elemzésének lehetőségét.

Végül *Paul Stenner* hozzájárulása megmutatja, hogyan nézhet ki az érzelmek ilyen differenciált elemzése. Pszichológiai és szociológiai szempontból egyaránt kapcsolódik Luhmann javaslataihoz, és egy olyan dimenziót emel ki, amely eddig alulértékelt maradt, de fontos lehet az érzelmeknek mint affektusoknak a *Wimmer* által leírt második változata szempontjából. *Stenner* megmutatja, hogy az egyéneknek nem csak "vannak" érzelmeik és

"de fektessenek be ezekben az érzésekbe, és nem utolsósorban: fektessék be magukat. Az érzések akkor keletkeznek, ahogyan Luhmann (1984, 363f.) nyomán fogalmaz, amikor az elvárások állításokká élesednek, majd vagy csalódnak, vagy megerősödnek. A követelések az egyéniség jelölésére szolgálnak, amely az elvárások korrelátumaként keletkezik, amelyekről az ember nem hajlandó olyan könnyen lemondani.

Csak azok, akik nem tanulnak, kellene megfogalmazni a normatív és kognitív elvárások megkülönböztetésére tekintettel (Luhmann 1984, 436ff.), van esélyük arra, hogy egyéniséggé váljanak, de ezért olyan érzésekkel fizetnek, amelyek ott alakulnak ki, ahol ezek az igények teljesülnek vagy csalódnak. A beteljesülés érzéseiben az ember a különbséget dolgozza fel a várakozás és a kapott eredmény között, a csalódás érzéseiben pedig a várakozás és annak be nem teljesülése közötti különbséget. Nem meglepő, hogy a csalódottság érzése erősebb, hiszen nincs mit megtudni az elvárásról vagy az igényről. Az sem lehet meglepő, hogy a beteljesülés érzése csak ott erős, ahol ezeket a tanulási hatásokat kell kompenzálni, azaz a beteljesüléssel szemben a csalódottságot disszimulálni.

Stenner ezzel a megközelítéssel egy olyan szociálpszichológiai kérdést dolgoz ki, amelyben a cél az érzelmek társadalmi fejlődést követő változatosságának leírása, és különösen a társadalom differenciálódási formáinak változása. Attól függően, hogy a társadalmi differenciálódás (törzsek, rétegződés, funkcionális rendszerek, hálózatok) milyen követelményeket támaszt az egyén és a társadalom közötti különbséggel szemben, különböző lei-

Az értekezésből kiderül, hogy a vitában elhangzó valamennyi hozzászólás hajlamos elkerülni Luc Ciompi fő tézisének értékelését, miszerint a kollektív érzelmek más társadalmi jelenségek okaként írhatók le. Megfigyelhető, hogy a vitához való valamennyi hozzászólás hajlamos elkerülni Luc Ciompi fő tézisének értékelését, miszerint a kollektív érzelmek más társadalmi jelenségek okaként írhatók le. Ez egyrészt annak köszönhető, hogy a rendszerelmélet nehezen tudja értékelni az ilyen jellegű oksági kapcsolatokat. Túl sok ok és túl sok hatás van, amelyek egymáshoz való viszonyát anélkül kell értékelni, hogy tudnánk, milyen rendszerperspektívából kell megérteni az egyes okok és hatások kiválasztását. Ezért másfelől az egyes rendszerperspektívák szemléletének élesítése is érdekes. Hogyan sikerül egy rendszernek közömbösnek vagy szelektívnek tartania a rendszer reprodukcióját az alatta futó kauzalitással szemben? És hogyan sikerül ezt a szerves, pszichológiai és társadalmi rendszereknek másképp csinálniuk?

Más szóval, Ciompi fő tézisének a következőkben sem cáfolni, sem megerősíteni nem tudjuk. Ehelyett az elméleti felépítést, az empirikus kérdéseket és a terminológiát dolgozzák fel, aminek következtében - várhatóan - maga a tézis veszít érdeklődéséből, és helyette azokat a mechanizmusokat világítják meg, amelyeknek köszönhetően a test, a tudat és a kommunikáció érzelmileg egymástól függően és egymástól függetlenül is működhet. A többé-kevésbé messzemenő fertőzési hatások tehát nem tagadhatók. Érdekes azonban azt is megjegyezni, hogy a fertőzések nem mindig kiszámítható módon fordulnak elő. A "kollektív érzelmek", hogy ennél a kifejezésnél maradjunk, akkor jönnek létre, amikor a test, a tudat és a kommunikáció mindegyike a saját okai miatt fertőződik meg. Ezeket az okokat, amelyek az emergenciára, az autopoiesisre, az önszínézisre és az irritabilitásra (strukturális összekapcsolódás), és nem az okságra (ehhez túlságosan összetettek az összefüggések) vonatkoznak, a következőkben keressük.

V.

Az érzelmek szociológiájához és rendszerelméletéhez ebben a számban bemutatott valamennyi hozzájárulás egy nehéz és zavaros területen tett kísérletnek tekinti magát. Már a Luc Ciompi által említett jelenségek köre is világossá teszi, hogy ez az elmélet és

a szociológia még előttünk áll. Az empirikus és az elméleti munka vélhetően itt is kéz a kézben fog haladni.

Ez a füzet csupán azt állítja, hogy kijelöli azt az elméleti küszöböt, amelyet át kell lépni ahhoz, hogy az érzelmek megkapják azt a figyelmet, amelyet a kognitív tudományban már régóta kapnak. Egyszerűbben fogalmazva, ez a füzet azt állítja, hogy az érzelmek szociológiáját nem a szociológiai rendszerelmélet ellenvetéseként, hanem annak továbbfejlesztéseként kell megfogalmazni. Parsons és Luhmann is differenciáltabb megközelítést alkalmaz, mint azt a legtöbb kritikus hinni szeretné. Ez nem tagadja, hogy ez a két szerző másképp foglalkozott a témával, mint ahogyan azt ma elképzelhetnénk. Egymáshoz is nagyon eltérően viszonyulnak, gondoljunk csak a Sigmund Freud munkásságára való hivatkozásra, amely Parsons munkájában mindig jelen van, Luhmann munkájában pedig szinte egyáltalán nem játszik szerepet.

Számomra az a fontos, hogy Ciompi kritikáját és javaslatait fel lehet venni annak érdekében, hogy a szociológiai rendszerelmélet szintetikus hozzájárulását kérdezzük a kognitív tudományokban megalapozott érzelemelmülethez. Ennek az elméletnek egyrészt rendszerelmüleletileg kell majd foglalkoznia azzal a kérdéssel, hogy miként lehet megkülönböztetni a testre, a tudatra és a kommunikációra vonatkozó rendszerezett utalásokat, amelyeket az affektusok, az érzések és az érzelmek oly hatásosan áthidalnak, másrészt szociológiai szempontból kell majd foglalkoznia a kérdéssel, a cselekvések és közlések attribúció-indifferens hálózatba kapcsolásának mely típusát valósítják meg az érzelmek, ha ez a típus olyan markánsan különbözik azoktól a hálózatoktól, amelyek fordítva fontosnak tartják az attribúciós lehetőségek differenciálását, hogy minden esetben más és más, intellektuálisan feldolgozható lehetőségek álljanak rendelkezésre a cselekvések és közlések összekapcsolására. Az első kérdés csak a kognitív tudományok szemszögéből, azaz a fiziológiai, pszichológiai és szociológiai felismerések cseréjének keretein belül vizsgálható. A második kérdés egy olyan átfogó szociológiai kutatási programot céloz meg, amely éppúgy érdeklődik a kommunikáció interaktív hálózatának mikrojelenségei iránt, mint az érzelmeknek a szervezetek, kultúrák vagy egész társadalmak újratermelése céljából történő formálásának makrojelenségei iránt.

Ha a kommunikáció Gregory Bateson (1972, 406f.) megfogalmazása szerint lényegében a redundancia biztosítása, akkor nem kell meglepődnünk, ha egy társadalom nem tartózkodik attól, hogy ezt a redundanciát a szituációs alkalmak, személyes diszpozíciók, testi diszpozíciók és cselekvési potenciálok kötegelésének szintjén keresse. Soha nem fog meglenni nélküle.

Fontos, hogy ezt a szintézist elemzési lehetőségekkel lássuk el, bármilyen marginális vagy központi pozícióból nevezzük is meg az ézelmeket a társadalomban, és milyen mértékben ellenőrzik is az ézelmek hatókörét. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az ézelmek megfigyelését olyan messzire kellene vinni, hogy teljesen szem elől tévesszük az ézelmek szintetizáló képességét.

Egyelőre marad az a helyzet, hogy mindig ézelmekről beszélünk, amikor a feszültség emelkedik, és tudatosságról, amikor csökken. Talán ez nem más, mint a figyelem vonzása és elterelése közötti különbségtétel. Ebben az esetben azonban a társadalom és a szociológia fenntartásai az ézelmekkel kapcsolatban alig lennének többek, mint egy korrekció, amely lehetővé teszi számunkra, hogy csökkentsük az ézelmek vonzerejét, és biztosítja, hogy ne veszítsük szem elől teljesen a tudatosságot.

Irodalom

- Ashby, W. Ross (1958): Requisite Variety and Its Implications for the Control of Complex Systems. *Cybernetica* 83-991,.
- Ashby, W. Ross (1974): Bevezetés a kibernetikába. Angolból fordította Jörg Adrian Huber. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Bachelard, Gaston (1987): Die Bildung des wissenschaftlichen Geistes: Beitrag zu einer Psychoanalyse der objektiven Erkenntnis. Francia nyelvből fordította Michael Bischoff. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Barbalet, Jack M. (1998): Érzelem, társadalomelmélet és társadalmi struktúra. Cambridge: Cambridge UP.
- Barbalet, Jack M. (2002) (szerk.): Szociológia és ézelmek. London: Blackwell.
- Bateson, Gregory (1972): Steps to an Ecology of Mind: Collected Essays in Anthropology, Psychiatry, Evolution and Epistemology. San Francisco: Chandler.
- Ciampi, Luc (2002): Gefühle, Affekte, Affektlogik: Ihr Stellenwert in unserem Menschen- und Weltverständnis. Bécs: Picus.
- Flam, Helena (2002): Az ézelmek szociológiája: Bevezetés. Konstanz: UVK. Gerhards, Jürgen (1988): Az ézelmek szociológiája: Fragestellungen, Systematik und Perzeptionsmethode. München: Juventa.
- Glanville, Ranulph (1987): A kibernetika kérdése. *Kibernetika és rendszerek* 18, 99-112.
- Goffman, Erving (1952): On Cooling the Mark Out: Some Aspects of Adaptation to Failure. *Psychiatry: Journal of Interpersonal Relations* 451-46315,.
- Günther, Gotthard (1979): Cognition and Volition: A Contribution to a Cybernetic Theory of Subjectivity. S. 20-240 in: Ders, Beiträge zur Grundlegung einer operationfähigen Dialektik, Vol. Hamburg 2.: Meiner.
- Hochschild, Arlie Russell (1979): Ézelmi munka, ézésszabályok és társadalmi struktúra. *American Journal of Sociology* 551-57585,.
- Honneth, Axel (1992): Kampf um Anerkennung: Zur moralischen Grammatik sozialer Konflikte. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Kemper, Theodore D. (1978): Az ézelmek szociológiája felé: néhány probléma és néhány megoldás. *The American Sociologist* 30-4113,.

- Luhmann, Niklas (1980): Talcott Parsons - Zur Zukunft eines Theorieprogramms. *Journal of Sociology* 9, 5-17.
- Luhmann, Niklas (1984): *Soziale Systeme: Grundriss einer allgemeinen Theorie*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Luhmann, Niklas (1995): Az operatív zárás problémái. Pp. 12-24 in: Ders, *Szociológiai felvilágosodás 6: Szociológia és az ember*. Opladen: WestdeutscherVerlag.
- Luhmann, Niklas (1997): *Die Gesellschaft der Gesellschaft*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Maturana, Humberto R./Varela, Francisco J. (1980): *Autopoiesis and Cognition: The Realization of the Living*. Dordrecht: Reidel.
- Morin, Edgar (1974): Komplexitás. *International Social Science Journal* 555-58226.
- Parsons, Talcott (1977a): Social Structure and the Symbolic Media of Interchange. S. 204-228 in: Ders, *társadalmi rendszerek és a cselekvésemélet fejlődése*. NewYork: Free Pr.
- Parsons, Talcott (1977b): Az általános szociológiai elmélet néhány problémája. Pp. 229-269 in: Ders, *társadalmi rendszerek és a cselekvésemélet fejlődése*. NewYork: Free Pr.
- Piaget, Jean (1947): *La psychologie de l'intelligence*. Párizs: Armand Colin.
- Schüttpelz, Erhard (nyomtatásban): To Whom It May Concern Messages. In: Claus Pias (szerk.), *Kibernetika - Kybernetik: A Macy-konferenciák 1946-1953, II. kötet*. Berlin: diaphanes.
- Shilling, Chris (2002): Az érzelmek szociológiájának két hagyománya. Pp. 10-32 in: Jack Barbalet (szerk.), *Szociológia és érzelmek*. London: Blackwell.
- Spencer-Brown, G. (1972): *A forma törvényei*. NewYork: Julian.
- Vester, Heinz-Günter (1991): *Érzelem, társadalom és kultúra: Az érzelmek szociológiai elméletének alapvonásai*. Opladen: WestdeutscherVerlag.
- Wiener, Norbert (2003): Hozzájárulás a vitához. Pp. 82-83 in: Claus Pias (szerk.), *Kibernetika - Kybernetik: A Macy-konferenciák 1946-1953, I. kötet: Protokolle*. Berlin: diaphanes.

Prof. Dr. Dirk Baecker
 Witten/Herdecke Egyetem, Alapvető Tanulmányok Kara Alfred-
 Herrhausen-Str. D-5844850, Witten
 dbaecker@uni-wh.de
 www.uni-wh.de/baecker